

ELS REFUGIATS DE LES ZONES DE GUERRA AL PRIORAT (1936-1939)

Comité de Ayuda
a Euzkadi y Norte

Pelayo, núm. 56

Teléfono 19276

Barcelona, 30 septiembre de 1937.

Camarada
Alcalde del Ayuntamiento de
VILELLA ALTA.

SALUDA.

Se recibió su comunico con interesándose por los compañeros milicianos Andrés Yáñez, Pedro Detevez y Secundino Martínez.

Hemos de recurrir a todos los procedimientos de información para averiguar la situación de dichos compañeros. Esperamos que nuestras gestiones tengan el resultado que anhelaamos para aliviar el desconcierto de sus familias por la ausencia de sus queridos compañeros.

Así que tengamos noticias de sus paraderos, se lo comunicaremos rápidamente.

Con saludos fraternales se despide,

Por el C. de E. y N.,

Antonio Gual

Carta del Comité Basc d'Ajut adreçada a l'alcalde de la Vilella Alta sol·licitant informació sobre tres persones.

parar. Però uns eren refugiats i altres desplaçats. Els primers rebien un ajut de 2 pessetes/dia a través del municipi on els havien col·locat i, més endavant, un cupó d'aliments. Els altres...vés a saber.

A la nostra comarca acollim entre 1.530 i 1.650 refugiats subsidiats. Això representa gairebé un 10% del nostre cens. Aquesta xifra no és prou aclaridora ja que la resposta de les poblacions és desigual. Vegeu-ne la relació, que inclou els moments amb un nombre més elevat de refugiats: (taula de la pàgina 21)

Els primers refugiats comencen a arribar a meitat octubre de 1936, quan el transatlàntic Nyassà, vigilat pel destructor portuguès Douro, deixa al port de Tarragona 1.500 extremenys i andalusos. Amb la pressió de les tropes feixistes de Yagüe i amb la por al cos per la massacre de la plaça de toros de Badajoz, han fugit esperitats passant la frontera portuguesa. Allà se'ls han tret de sobre i els han descarregat a Catalunya. Les auto-

[TEXT] Miquel Martorell Garau

El primer que cal fer és entendre que no parlem del mateix quan diem refugiats o diem desplaçats durant la guerra dels tres anys (1936-1939). És clar que totes les famílies foranes que van venir a la nostra comarca i a altres contrades del país marxaven esperitades de casa seva davant la imminència de les tropes feixistes. Però unes eren evacuades i reubicades pel ma-

A LA NOSTRA COMARCA S'ACOLLIREN ENTRE 1530 I 1650 REFUGIATS DE LA GUERRA CIVIL. AIXÒ REPRESENTA GAIREBÉ UN 10% DEL NOSTRE CENS

teix govern de la República, i altres anaven pel seu compte i feien el que podien. La tragèdia, la tristor i la por eren igual per unes que per les altres, igual que la incògnita d'on anaven a

ritats fan una crida als pobles del Priorat i aquests acullen les primeres famílies extremenyes de Guareña i andaluses de Isla Cristina. Responen Capçanes i Falset, entre d'altres.

La segona onada, al novembre de 1936, respon a l'ordre d'evacuació total de Madrid. Davant del setge implacable dels feixistes i dels italians/alemanys, els nostres pobles es van omplir de refugiats que arriben amb els ulls plens dels bombardejos viscuts. Encara ho recorden els arribats a Margalef, a Poboleda, a Cornudella...

Però encara ve una altra onada més seriosa. Quan la ciutat de Màlaga és assetjada i "liberada", una gran munió de famílies que han fugit de la desfeta van a raure a l'Estadi de Montjuïc i, des d'allà, són distribuïdes pels pobles (febrer- març de 1937). A la nostra comarca recalen als pobles que encara han acollit pocs refugiats: Torroja, la Bisbal de Falset, el Lloar i altres.

Quan el front del nord (País Basc i Santander) cau en poder dels militars revoltats, les famílies fugen en barquetes i pesquers fins a França, i d'allà en tren fins a Catalunya. Arribats a l'Estació de França, són distribuïts altre cop pels pobles del país (setembre- octubre de 1937). Ara acaben d'omplir els nostres pobles: la Morera de Montsant, la Vilella Alta i altres.

El març- abril de 1938 s'ensorra el front d'Aragó i els feixistes arriben al mar per la riba dreta de l'Ebre i s'aturen a Seròs, Lleida, Balaguer i Camarasa. Aquesta espenta sobtada provoca una allau de desplaçats que, en impressionants i incabables correes, omplen les carreteres i obliguen les forces de l'ordre a tallar els accessos a Barcelona i desviar les famílies a les comarques de pagès. Molts refugiats del Priorat, que saben com les gasten els feixistes pel que han viscut, marxen esperitats cap a Girona, enllà enllà, al veure els feixistes tan a prop. Ara, els seus buits als nostres

La Vilella Alta				Priorat	
N	Nom	Estat	Aquesta població		Observacions
			Edat	Professió	
1	Mariano Garcia Pascual	Cant	68	de casa	Borriana Borriana
2	Manuel Garcia Condit	C	36	de casa	" "
3	Nicolò Garcia Garcia	T	14	escola	" "
4	Carmen Garcia Garcia	T	10	"	" "
5	Victor Garcia Garcia	T	6	"	" "
6	Eusebio Garcia Garcia	T	4	"	" "
7	Basilio Hernandez San	Y	67	de casa	Madrid
8	Paco de la Cruz Cueto	C	34	"	" "
9	Juanita Fraile de la Cruz	T	6	escola	" "
10	Paguito Fraile de la Cruz	T	5	"	" "
11	Concepció Alonso Rodriguez	Y	54	de casa	" "
12	Concepció Hernandez Alonso	T	16	"	" "
13	Margarita Gomez Marino	Y	41	"	Malaga
14	Luis Laphani Caballero	C	31	feixista	" "
15	Manuel Dominguez Alarcon	C	29	Chapas	" "
16	José Dominguez Alarcon	T	37	Venditor	" "
17	Ana Vera Gomez	C	22	de casa	" "
18	Solome Vera Gomez	C	28	"	" "
19	Concepció Vera Gomez	T	14	"	" "
20	Justificació Rodriguez Dominguez	T	22	"	" "
21	Margarita Dominguez Vera	T	4	escola	" "
22	Maria Roitgeui Marino	Y	70	de casa	Jarugo Alava
23	Felipe Larr Roitgeui	C	34	"	" "
24	Margarita Larr Roitgeui	T	11	"	Noguer Guipuzcoa
25	Margarita Larr Roitgeui	C	33	"	Jarugo Alava
26	Maria Esther Larr	T	8	escola	Noguer Guipuzcoa
27	Ramon Esther Larr	T	7	"	" "
28	Solome Esther Larr	T	5	"	" "
29	Carmen Esther Larr	T	3	"	" "
30	Pedro Esther Larr	T	1	"	" "
31	Eulogio Larr Roitgeui	C	30	de casa	Jarugo Alava
32	Isabel Martin Larr	T	5	escola	Noguer Guipuzcoa
33	Maria Martin Larr	T	3	"	Udembale "
34	Solome Martin Larr	T	1	"	" "

Escala Gràfica: 10 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Reducció -11x

Relació de refugiats a la Vilella Alta

MUNICIPI	REFUGIATS	VEÏNS
ARBOLÍ	11	262
BELLMUNT	52	668
LA BISBAL DE FALSET	61	742
CABACÉS	33	707
CAPÇANES	240	822
CORNUDELLA DE MONTSANT	144	1.575
FALSET	234	2.647
LA FIGUERA	37	506
GRATALLOPS	36	464
ELS GUIAMETS	37	394
EL LLOAR	25	362
MARÇÀ	65	1.118
MARGALEF DE MONTSANT	28	534
EL MASROIG	61	1.250
EL MOLAR	59	751
LA MORERA + ESCALADEI	63	342
POBOLEDA	76	665
PORRERA	85	1.002
PRADELL DE LA TEIXETA	38	594
LA TORRE DE FONTAUBELLA	27	162
TORROJA DEL PRIORAT	78	384
ULLDEMOLINS	74	1.247
VILELLA ALTA	35	229
VILELLA BAIXA	31	485

Guerra civil

pobles els ompliran desorganitzadament els qui fugen del Matarranya i l'Aragó.

Un altre gran moviment de famílies desplaçades i acollides a la comarca es produeix en començar l'exitós pas de l'Ebre, a finals de juliol de 1938. Les muntanyes i les coves vora l'Ebre i les poblacions properes s'omplen de famílies que han hagut de deixar la casa i les terres tot esperant ara retornar-hi. En girar-se la batalla i perdre's l'ofensiva, els refugiats marxen cap a Barcelona, i d'allà a França. Formen l'amuntegament que ens han assenyalat Robert Capa, Agustí Centelles i altres, esca dels bombardejos i metrallaments de l'aviació italoalemanya.

Però la sorpresa arriba quan trobem famílies que no marxen ja que esperen que arribin els feixistes. "Llegan los nuestros", diuen (el fet de ser refugiats i evacuats no comporta una obligada adscripció política). La sorpresa, però, serà que les forces que arriben es malvien de tothom: requisen els presentats, els fiquen al tren amb bitllet gratuït i els descarreguen a la casa d'origen, on comprovaran l'eficaç feina destructora dels bombardejos feixistes. Això els passa als bascos de Poboleda, al barber de la Bisbal i a altres.

La sorpresa del veïnat és que els refugiats arriben con "lo puesto" i amb la por al damunt. Dones, mainada, iaïos... mal dormits i pitjor menjats. A Margalef, els renten i despullen al mas Domingo. Al Molar, els duen a l'ajuntament a menjar un bon plat calent de lleties.

Molts vénen en tren des de València; els Quàquers els han donat llet amb galetes al canvi de màquina a Tortosa, i també a l'Estació de França. I d'allà, en tren fins a Reus i al Priorat.

El tren explica el gran nombre acollits a Capçanes. Des de Reus, en camions, també van fins a Poboleda, Cornudella, Ulldemolins i Margalef. Sense oblidar qui, en camions, viatja des de Madrid mateix, via València.

Els bascos i del nord s'ho passen molt malament. Fugen del front en pesqueres i barquetes, i són internats a França en camps improvisats estil Argelès. Fins que un bon dia, els francesos tanquen els camps sense avisar,

els puguen en vagons de bestiar i, en tren, els volen entrar per Puigcerdà. Allà queden en quarantena per la pesta i, d'allà, a l'Estació de França, on els distribueixen pel país. En arribar als nostres pobles, volen anar a missa, resar el rosari... "Parlen raro" i no els arriba el subsidi del govern perquè són d'un altre govern. Aquesta situació mig s'arregla quan el govern basc els agrupa en grans col·lectivitats pròpies (Vandellós, Ribes, Caldes, etc.). Alguns,

ELS REFUGIATS PROP DEL RIU EBRE FUGIREN AMUNTEGATS I FOREN PRESA DELS BOMBARDEJOS FRANQUISTES

Concejal municipal de Pratollops: Relació dels Refugiats a

Nom i cognom	Edat	Nacionalitat	Professió	estat	grups
1 Maria Riera Jents	25	Sabas (Castelló)	casera	casada	cap
2 Olga Collins Riera	10	Habana (Cuba)	"	soltera	fill
3 Margarita "	8	Subercosa (Castelló)	"	"	"
4 Lluís "	6	Madrid	"	"	"
5 Gertrudis Ferrandis	20	Santa de Llorens (Castelló)	casera	casada	cal
6 Maria Lluís "	11	"	"	soltera	her
7 Angelica "	21	"	"	"	"
8 Aurora "	15	"	"	"	"
9 Jose Santany Ferrandis	61	Vivarino (Castelló)	labrador	cas.	cap
10 Maria Santany Ferrandis	44	"	casera	"	cap
11 Mercedes Ferrandis Ferrandis	27	Joliva (Algeria)	casera	soltera	cap
12 Ladislau Vazquez Ferrandis	10	Vitória (Alemanya)	abreïador	casada	cap
13 Juan Vazquez Ferrandis	42	Madagascar	pastor	"	cap
14 Rafael Ferrandis Ferrandis	30	"	casera	soltera	cap
15 Manuel Ferrandis Ferrandis	15	"	pastor	soltera	cap
16 Joan "	11	"	"	"	"
17 Josep "	12	"	"	"	"
18 Lluís "	1	"	"	"	"

Relació de refugiats a Gratallops

però, es queden al Priorat.

Els refugiats es mantenen com poden: cacen conills a la Figuera, pesquen madrilles a la Bisbal, fan de pastors a Escaladei, de fusters al Masroig, de brossaires a Torroja, de minaires a Bellmunt, de piquers de carretera de la Torreta, fan jerseis a la Vilella Alta i van al tros allà on poden. Els municipis els ubiquen: a la confecció a Porrera, al canal a Poboleda, a l'alzina a Falset, a l'avellana a Cornudella, a l'aigua a Ulldemolins... La mainada va a l'escola i aprèn català. Però els iaies es moren, els molt menuts es fonen i les dones aguanten com poden. Tots els veïnats col·laboren: per torns a Pradell i la Bisbal, amb un

ELS REFUGIATS VAN A L'ALZINA, A L'AVELLANA, FAN DE MINAIRES, CACEN... I LA MAINADA VA A L'ESCOLA I APRÈN CATALÀ. PERÒ ELS IAIOS ES MOREN, ELS MOLT MENUTS ES FONEN I LES DONES AGUANTEN COM PODEN

recàrrec al cinema a Cornudella i al bar a Falset. Hi ha municipis que fan trampes amb el subsidi dels refugiats (i són investigats i destituïts pel Govern), mentre altres són escrupolosos com Pradell i els Guiamets. El que sí passa és que el subsidi oficial arriba molt tard i amb dificultats: molts alcaldes han de fer gestions personals amb nombrosos viatges a Tarragona i Reus per a cobrar.

Els refugiats deixen bon record: fora d'algun embaràs de trasantó, com a Torroja, a Arbolí... Un cop acabada la guerra, molts joves andalusos, madrilenys i extremenys retomen al poble d'acollida a feinejar a l'avellana o a l'oliva. Les noietes i noiets se segueixen cartejant i visitant: la Pili amb la Josefa de Poboleda, el Pedrito amb l'Enriqueta de Cornudella... Els menuts fets grans s'escriuen amb les mestres que els ensenyaren: com els de Pozuelo amb la mestra de la Vilella Baixa. Els nascuts vénen al cap dels anys a conèixer el seu poble: la Conxa de Puente Vallecas a la Bisbal, l'Antonia de Beseit a Cornudella... I una cosa que dol: els refugiats que moriren als bombardejos del juliol de 1938 a Falset o al gener de 1939 a Ulldemolins no han estat recollits pels estudiosos del fet, tant si moriren a Falset, a Cornudella o foren evacuats mal ferits a Reus o Tarragona.

L'allau de refugiats caigué sobre Catalunya perquè el nostre país era un oasi sense guerra en començar la tardor de l'any 1936, amb una sublevació militar que es veia curta i una guerra mig guanyada. A mida que els feixistes foren escombrant a sang i foc les regions i "liberando las provincias", el cúmul d'acollits anà pujant fins que la situació es desbordà i fou caòtica. De 300.000 refugiats a finals de 1936, passàrem a acollir-ne 700.000 l'any 1937, i més d'1.000.000 a finals de 1938. I el nostre país només arribava, justet, als 3.000.000 d'habitants. La nostra contribució a la solidaritat republicana fou molt alta, com exigien les circumstàncies. ■

Italoja: Relació dels Refugiats arribats dia 17 d'Octubre 1937

Aten	Professio	estat	gran familia	Procedencia	Data de l'embarc
(Antoni)	carre	carada	cap	Industria (Antoni)	17 Oct
(Rubi)	"	altre	fills	"	Bayia el 11/10/37
(Antoni)	"	"	"	"	
(Antoni)	carre	carada	cab.	Sanja de Torroja	17 Oct
(Antoni)	"	altre	her.	"	Bayia el 19/10/37
"	"	"	"	"	
(Antoni)	labor	car.	cab.	Sanja de Torroja	Bayia el 19/10/37
"	carre	"	exprom	"	
(Antoni)	altre	altre	cap	Sanja de Torroja	Bayia el 19/10/37
(Antoni)	altre	altre	cap	Sanja de Torroja	
(Antoni)	altre	carada	cap	Sanja de Torroja	Bayia el 19/10/37
(Antoni)	pastor	"	cap	Sanja de Torroja	
(Antoni)	altre	altre	cap	Sanja de Torroja	Bayia el 19/10/37
(Antoni)	altre	altre	cap	Sanja de Torroja	